

3. Torroella de Montgrí fa set-cents anys. Centre de la comarca

Torroella de Montgrí, als segles XIII i XIV, mai va ser una simple vila; múltiples dimensions la convertien en el cap de tots els pobles de la seva comarca circumdant.

Centre polític

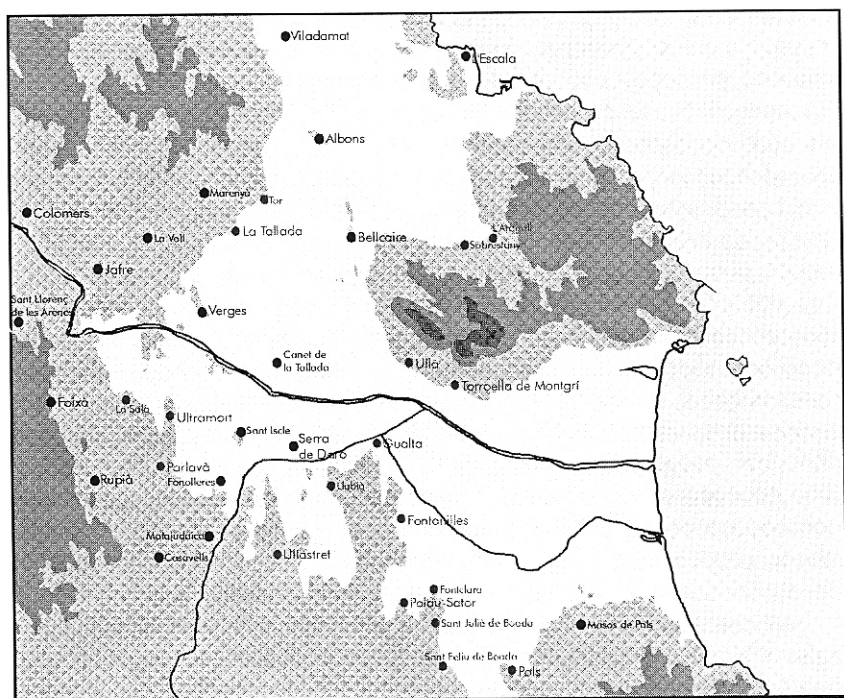
La primera dimensió de la seva capitalitat era política. Torroella era des de 1272 la base del poder reial en una zona de l'Empordà d'on fins aleshores pràcticament n'estava exclòs. La presència de senyories poderoses com les dels comtes d'Empúries i dels bisbes de Girona, però també de senyors menors com el priorat d'Ullà o els mateixos senyors de Torroella - els Santaeugènia -, convertien la comarca en una zona de domini baronal quasi absolut. En l'etapa baronal, però, hi ha els primers testimonis d'una voluntat política per engrandir i potenciar la vila de Torroella. Dels anys 1237, 1265 i 1268 daten les tres cartes de franquesa de la vila que - eliminant i reduint alguns dels drets feudals més onerosos o humiliants com la quístia o les tragines - pretenien afavorir-ne el poblament. L'expansió urbanística de Torroella més enllà de la cellera també va començar sota el domini dels Santaeugènia.

Des del 1272 la monarquia va estimular el poblament i el desenvolupament de la vila. L'exempció de l'eixorquia concedida el juny de 1304 per Jaume II n'és un exemple clar. El domini sobre la vila s'estenia, a més, sobre la seva baronia o terme del seu castell. El juny de 1314 s'afirmava que el terme del castell de Torroella s'establia "des d'orient, fins al mar; des del sud, fins a Fontanilles; des del nord, fins al port de Montgó prop del castell d'Empúries; des d'occident fins més enllà del lloc d'Ullà". Dins el terme torroellenc, per tant, s'hi acollien les parròquies de Torroella, Gualta, Fontanilles, Ullà, Canet, Llubià i els veïnats - pertanyents a la parròquia de Belcaire - de Sobrestany i de l'Aragall, aquest darrer avui desaparegut. A Torroella residien els oficials reials - essencialment el procurador i el batlle - i, de tant en tant, el mateix monarca.

La sobirania reial donà a Torroella un cert protagonisme dins la política de la corona. Era una de les viles convocades a les corts cata-

lanes amb regularitat: l'abril de 1305 eren escollits dos veïns per "comparèixer per tota la universitat dels homes de dit lloc a la cort general que el senyor rei vol celebrar a Barcelona amb els seus nobles i els prohoms de les seves ciutats i viles". Els seus veïns eren cridats a les armes quan calia - Pere el Gran en reclamava l'abril de 1285 dos-cents homes armats - i el seu castell servia de presó als enemics de la casa d'Aragó. Narrant la invasió francesa del 1285, Bernat Desclot deia: *"E lo rei d'Aragó féu menar los tres fills del rei de Mallorques a un castell seu qui és riba mar, que ha nom Torroella de Montgrí, e aquí féu-los ben guardar"*.

L'interès reial per Torroella com a punt estratègic culminarà, és ben sabut, amb la decisió de construir el castell del Montgrí per controlar i intimidar els comtes d'Empúries. El castell no s'acabà mai, ja que la incorporació de la casa d'Empúries a la corona va fer-lo innecessari, tot i que restaria fins avui com el símbol més emblemàtic de Torroella.

Plànol amb les poblacions del Baix Ter a l'edat mitjana

Una de les conseqüències de la promoció de la vila devia ser la concessió per part de la monarquia d'institucions de govern a la "universitat", és a dir, col·lectivitat dels torroellencs. De sempre havien existit uns veïns més o menys significats que, quan calia, assumien la representació del conjunt dels habitants. A la carta de franquesa de 1265, hi intervenia una colla de veïns en nom propi i de "tota la universitat del poble de Torroella de qui tenim la representació en aquest cas".

De mica en mica va anar cristal·litant una organització permanent. Diferents factors havien de contribuir-hi. D'una banda, la voluntat de disposar d'una representació permanent davant les autoritats senyoriales i, d'altra, la necessitat de gestionar les activitats i els béns d'interès comú: la construcció i el manteniment del temple de Sant Genís i del pont o la gestió de l'hospital. L'obra parroquial, confraria destinada a vetllar per l'edificació de l'església, possiblement va ser la primera organització veïnal permanent. En la nòmina dels més antics obrers parroquials es troben ja molts dels llinatges que presidiran el futur règim municipal. Del 1304 data la més antiga referència a l'obra quan nou veïns "de consell i voluntat de tota la universitat de pròcers" nomenaven per un any tres "síndics i actors per regir l'obra de l'església del beat Genís de dit lloc" autoritzant-los a rebre llegats i a vendre els béns de la parròquia. A les primeres dècades del segle XIV es va anar definint un govern específicament municipal.

El gener de 1310 tretze torroellencs "per nosaltres i per tota la universitat de pròcers de la vila de Torroella" designaven tres síndics "per regir i governar dit lloc" per un any comptant des de la festa de la Circumcisió, i el setembre de 1322 la "universitat dels homes de Torroella, aplegada a la plaça de Torroella" i davant dels oficials reials nomenava dos síndics o cònsols a fi de passar comptes amb els seus predecessors i atendre les necessitats de la universitat comptant sempre amb l'assessorament de deu consellers. La consolidació definitiva del municipi torroellenc va venir - igual que la de moltes altres viles catalanes - de les necessitats fiscals de la monarquia, ja que només una entitat sòlida podia exigir els impostos municipals amb què es pagaven les exigències de la corona.

A la dècada de 1340 el govern local estava integrat per dos cònsols o síndics i quatre jurats que ja gestionaven els seus propis ingressos fiscals: els bans - o multes - i, sobretot, les imposicions sobre el comerç de blat, de vi, de carn i, possiblement, de draps. El lligam entre poder i impostos municipals i fiscalitat reial, a més, era

nítid: el novembre de 1341 els cònsols garantien el pagament de les 240 lliures amb què la vila havia de contribuir a la preparació de l'armada reial i el març de 1342 s'arrendaven les imposicions del blat, del vi i de la carn per 295 lliures.

Centre econòmic

La superioritat econòmica de Torroella és més clara que la seva capitalitat política. Per a tota la contrada, Torroella era el mercat on d'una banda s'intercanviaven béns i diners i d'altra s'entrava en contacte amb xarxes comercials i financeres d'abast més ampli. Les causes del desenvolupament econòmic estan en la coincidència d'unes condicions geogràfiques favorables amb una voluntat política de potenciar l'economia local.

Així, cal recordar tant el paper clau de la vila en els grans eixos de la transhumància com l'accessibilitat de Torroella al mar. Encara que el Ter només fos navegable per embarcacions petites, naus i galeres podien mercadejar als graus del litoral i, especialment, a l'avui desaparegut embarcador de la Morgonera, a les illes Medes. De mesures favorables a la l'economia se'n troben ja el 1190 quan es prohibia als veïns d'Ullà sacrificar bestiar i vendre carn els diumenges per no perjudicar el mercat de Torroella, així com a la carta de franquesa de 1237 on la lleuda o el dret sobre el comerç es limitava als cereals i encara a una taxa moderada.

Els resultats no havien de fer-se esperar: des que les fonts ho permeten, l'activitat econòmica que s'identifica a Torroella és notable. A l'hivern els torroellencs feien pasturar les seves ovelles al Montgrí i a l'estiu les enviaven cap a les pastures de l'Alt Ripollès i l'Alt Conflent. Al mes de maig la vila de Torroella i el massís del Montgrí es convertien en un autèntic formiguer humà quan s'esquilaven els animals, s'iniciava la marxa cap a les valls pirinenques i es feien efectives les vendes de llana sovint acordades amb antelació. Quan el 1305 el rei Jaume II concedia als torroellencs poder celebrar vint dies de fira al maig, no feia més que institucionalitzar una pràctica ben arrelada.

Lligat a la transhumància, es consolidava un actiu mercat de bestiar i de draps. La vila de Camprodon era capdavantera en la producció de draps de llana i una part important de la llana torroellenca era

venuda a mercaders de la vila pirinenca. La seva participació en el comerç de llana va anar disminuint al llarg del període estudiat. D'adquirir el 86% de la llana venuda amb contracte notarial l'any 1325-6, els mercaders de Camprodon passaven a rebre "només" el 23% el 1341-2. Darrere la davallada, però, no hi havia una crisi de la ramaderia, sinó la consolidació de la draperia torroellenca. D'artesans, a la vila n'hi havia de tota mena: s'esmenten mestres d'aixa i ferrers el 1298, sastres el 1304, pellissers, fusters, pedrers i sabaters el 1311. La producció tèxtil - la més emblemàtica de l'economia medieval - ja existia a finals del segle XIII, per bé que no semblava del tot desenvolupada.

El mercat torroellenc ja era un motor de l'economia a l'edat mitjana

L'agost de 1298 un veí de Puigcerdà es comprometia a ensenyar a un torroellenc l'art de tenyir draps de llana de color vermell, morat, escarlata, groc, negre, violat i verd i draps de lli de color vermell i groc, i un home de Perpinyà, el desembre de 1309, acceptava ensinistrar un veí de Torroella en l'ofici de teixidor. Aviat les activitats tèx-

tils es varen consolidar. El novembre de 1325, un paraire originari de Castelló, però ja establert a Torroella, cedia per un any a una societat de tres altres paraïres el seu tirador de draps, un perol i altres eines de tenyir, unes forques i la seva part al molí draper. L'obligació que Alfons el Benigne va establir per als paraïres locals l'agost de 1333 de fer tenyir els draps als tints de la mateixa Torroella és tant un exemple del desenvolupament d'aquesta draperia com de la voluntat reial de promocionar-la encara més.

La presència a la vila de mercaders era, per tant, habitual. Tot i que modest, Torroella de Montgrí era un punt en la densa xarxa de relacions comercials que travessaven el món mediterrani i la cristiandat occidental ara fa set-cents anys. Els torroellencs disposaven - sovint compartint-ne la propietat - d'embarcacions petites amb les quals transportaven productes agraris com blat, farina, vi, oli o fruita seca. Ja el 1248 és quasi segura la presència d'una barca torroellenca al port de Marsella i el setembre de 1305 un torroellenc noliejava a un altre la seva barca "amarinada de sis mariners" per portar 55 cafissos de vi a Mallorca i - en cas de no poder-hi vendre la mercaderia - a Bona, Càller o Bugia.

També hi arribaven mercaders forasters: el setembre de 1298, s'arranjaven els deutes pendents entre un torroellenc i el procurador de tres mercaders -un d'ells d'Arràs- que actuaven a Montpeller i, el juny de 1341, un comerciant de València - empresonat a Torroella - nomenava dos procuradors perquè li fessin arribar des de Tortosa l'embarcació *Sant Antoni* carregada de forment aragonès. De vegades, Torroella tan sols era una etapa dins un trajecte més llarg. El febrer de 1315 es trobava a la vila un mercader de Lisboa que transportava peix salat a Cotlliure amb una coca del Puerto de Santa Maria i el gener de 1346 un comerciant de Girona venia a un Sant Feliu de Guíxols les 125 salmes de forment de Sicília que tenia en una nau ancorada a les Medes i que es comprometia a descarregar entre els ports de Salou i Penyíscola, però - atès l'estat de guerra entre la corona d'Aragó i la de Mallorca - no al de Cotlliure.

La concentració d'activitats econòmiques a Torroella va significar la subordinació de tots els pobles de la rodalia. Cartografiar aquesta dependència és senzill. De 34 vendes a crèdit de cereals registrades a la notaria l'any 1341-2, 14 eren fetes a torroellencs, 5 a veïns de Fontanilles, 3 a veïns d'Ullà, 3 a veïns de Gualta, 2 a veïns de Sobrestany, 2 a veïns de la Tallada, 1 a veïns de Tor, 2 a gent del lloc

de Garrigoles i, finalment, 2 a persones d'origen incert. Per altra banda, de les 18 vendes, també a crèdit, que el draper torroellenc Ferrer Sabater va registrar el novembre de 1332 al seu llibre de notes, en 5 casos els compradors eren de Torroella, en 4 de Gualta, en 2 de Llabià, en 2 de Sant Climent de Peralta, en 2 d'Ullamort, en 1 de Fontanilles, en 1 de Serra de Daró i en un darrer de Palafrugell.

Si d'aquests testimonis i d'altres de semblants es descompten els llocs més allunyats i menys citats, es defineix un espai integrat per les viles i llocs d'Ullà, Gualta, Fontanilles, Llabià, Serra de Daró, Canet, Sant Iscle, Fonolles, Bellcaire, Sobrestany i l'Aragall. La influència econòmica de Torroella, de fet, s'aturava allà on començava la d'altres viles com la Bisbal o Castelló d'Empúries.

Centre demogràfic

No és cap novetat que abans de la segona meitat del segle XIV no hi ha fonts per a l'estudi sistemàtic de la població. És, doncs, impossible saber quanta gent vivia a Torroella de Montgrí fa set-cents anys. El fogatjament de 1359 indica que Torroella - amb 178 focs - tenia unes quatre vegades més població que Ullà o Gualta - amb 43 focs cadascuna - i unes vuit vegades més que Fontanilles, on només es comptaven 21 focs. Per a les dècades anteriors les proporcions devien ser similars. Les xifres absolutes de població, però, eren més elevades: a Fontanilles el 1323 i a Ullà entre 1337 i 1339, per exemple, s'identifiquen com a mínim 55 i 118 habitatges respectivament.

Del moviment migratori tampoc hi ha res més que vagues impressions. D'una banda, hi havia una emigració cap a València i, sobretot, Mallorca i, d'altra, és perceptible l'arribada a Torroella de gent de les altes valls del Ripollès i del Conflent, així com de la Garrotxa, el Vallespir i el Rosselló. El juny de 1298 un veí de València feia procurador a un torroellenc perquè reclamés els 300 sous que el seu difunt sogre, també de Torroella, havia deixat a la seva dona; el maig de 1304 un "habitant de Menorca" feia procurador el seu germà de Torroella per cobrar el preu d'un cavall que va vendre "en temps dels francesos" - és a dir el 1285 - a un noble torroellenc, i el març de 1312 un mallorquí reconeixia haver estat satisfet pel seu germà de Torroella dels seus drets hereditaris.

El juny de 1309, d'altra banda, el procurador senyorial de Castellfollit de la Roca reclamava el retorn a Montagut de Fluvià d'un matrimoni que s'havia traslladat a Torroella, ja que *"lo mas dez Torrens de z.Oliva lo cal vos sabetz tener ... sia deseparat per vosaltres"*; el maig de 1333 una torroellenca encarregava al seu marit que li vengués un alberg que ella tenia a Queralps i un camp situat "al costat de l'església de Santa Maria de Núria", i el juny de 1341 un home "oriund de Pi, del bisbat d'Elna, ara habitant a Torroella" donava al seu nebot un ase que havia restat al lloc d'origen. La cronologia d'aquestes migracions, però, no va ser coincident, ja que la marxa a Mallorca i València és produï bàsicament a finals del segle XIII i principis del segle XIV, mentre que l'arribada de muntanyencs va manifestar-se durant tot el període. La immigració pirinenca, a més, estava directament lligada a la transhumància i en bona mesura devia ser estacional.